

Naš prijevod

Društvo i ruralna sociologija*

Prof. Corrado Barberis

U suvremenim državama, u društvima što su nazvana industrijskim zbog ne samo ekonomske već i kulturne prevlasti tvorničkog sektora, ruralna se sociologija sve više pretvara u sociologiju poljodjelske profesije: u proučavanje grupa što je sačinjavaju, proučavanje odnosa s »drugima«, odnosno između osoba i proizvoda. Tako se promjena stvarnosti odražava na disciplinu koja tu stvarnost mjeri.

AGRARNA SOCIOLOGIJA

Slabije naglašen ekonomski razvitak pridonosi održavanju specifičnih karakteristika poljoprivrede kao načina proizvodnje i ruralnog društva kao autonomnog sustava; ali tamo gdje tehnički progres ograničava utjecaj prirodnih činilaca u proizvodnji živežnih namirnica, i posvuda — brzinom koja teži uniformnosti — širi nove modele življenja, teško je govoriti (u tradicionalnim terminima) o ruralnom društvu, pa prema tome i o ruralnoj sociologiji.

Tu je sad već potpun razlaz između ekonomije i geografije, između prebivališta i profesije. Selo više nije sinonim poljoprivrede, poljoprivreda više nije jedini izvor hrane; stanovnici grada mogu da snabdijevaju hranom.

Selo više nije sinonim za poljoprivredu. Engleski „zeleni pojasevi“ (*green belts*) što u međuprostorima ovječavaju velike proizvodne centre, svjedoče o postojanju zajednica kojima se, po izgledu, ne mogu osporiti ruralna svojstva, a gdje stanovništvo koje se bavi poljoprivredom, oscilira između 2 i 50%, to jest oko razina što su još 1961. zabilježene u velikim talijanskim gradovima — Rim, Bolonja, ili Firenca — u zavisnosti od njihove okoline.

Britanski primjer, iako tipičan, nije i jedini. U Sjedinjenim Državama seosko je stanovništvo u porastu, između 1950. i 1960. čak možda brojnije nego gradsko, i to upravo dok se poljoprivredno stanovništvo i dalje smanjivalo: Njemačka su sela, kako to pokazuje popis stanovništva od 1960, većinom nasta-

* Ovaj je članak prvo poglavlje iz Barberisove knjige *Sociologia Rurale* (Bologna, Edizioni agricole, 1965, pp. 1–22). Autor se ljubavno odazvao našoj molbi da odobri objavljivanje ovog veoma interesantnog teksta u našem časopisu (Primj. Redakcije).

njena nepoljoprivrednicima². Evolucija u tom smjeru javlja se u svim industrijskim zemljama, ne isključivši ni one istočne, kao što su Poljska i Rusija³. Između seljaka i građana umeće se treći elemenat — seosko nepoljoprivredno stanovništvo, čije se demografsko, ekonomsko i političko ponašanje odsad mora zasebno razmatrati, mada posredno. Očigledno se radi o prevladavajućoj tendenciji, ali ne i o apsolutnoj: u nekim područjima mogu seljaci nepoljoprivrednici biti u izrazitom opadanju.

I prije velikog ekonomskog razvitka evropska su sela primala u svoje okrilje značajnu masu vanpoljodjelskih radnika. Radilo se, međutim, uz dužne izuzetke, o radnicima koji su na neki način bili vezani uz poljoprivredu, o trgovcima ili obrtnicima. Bili su to bravari i potkivači, krpači stare obuće, putujući krojači, drvodjelje i mlinari, svi s bogatim osjećanjem za zemlju, iako nisu bili vični poljodjelstvu; njima Bacchelli nije oklijevao povjeriti ruralnu epopeju *Mlina na rijeci Po*. Naprotiv, današnji „seljaci nepoljoprivrednici“ sve su više otrgnuti od života na polju: oni su radnici zaposleni u gradu, često željni da se konačno oslobode posjeda što ih još, večerom, ucjenjuju pogodnostima jeftina stanovanja; to su ljudi koji imaju neko zanimanje, koji se ne odriču asfalta pod nogama, iako više vole drveće nad glavom; jedni i drugi su izvještačene kategorije koje, zbog ugleda javnih službi — traženih u njihovom seoskom prebivalištu, doista ironiziraju pojam sela, shvaćenog u smislu prirodne sredine.⁴

Poljoprivreda nije više jedini izvor hrane. Prije svega zbog toga što se hrana, često izložena industrijskoj promjeni, sve manje poistovećuje s »prirodnim« proizvodom koji je izašao iz ruku poljoprivrednika, a zatim i zbog modifikacija do kojih je došlo u samoj proizvodnoj promjeni. Baterije peradi, vještačka uzgajališta gljiva, naročito hidroponski staklenici, predstavljaju oslobađanje jednog dijela prehrambene proizvodnje, barem od nekih prirodnih činilaca; predstavljajući isto toliko primjere »uzgoja bez zemlje«, to jest bez njive, što prkosi izreci klasika: »nikakvog gospodarstva bez zemljišta«. (Osim ako ne želimo smatrati »zemljištem« gradsko zemljište, kućne zidove, u kom slučaju bi se moglo popisom obuhvatiti »poljoprivrednike« i u srcu velikih gradova.)

Stanovnici grada mogu biti oni koji snabdijevaju hranom. Očigledan u »uzgojima bez zemlje«, ovaj se slučaj može pojaviti i u tradicionalnoj poljo-

¹ Prema L. Slocum, *Agricultural Sociology*, p. 27, moguće je rekonstruirati slijedeću tabelu:

	Total	Stanovništvo USA				u tisućama	
		Gradsko		Seosko		Od čega poljodjelsko	
		N	%	N	%	N	%
1950.	150.687	96.457	64,0	54.229	36,0	23.048	15,3
1960 (a)	180.004	110.040	61,0	69.964	38,9	19.839	11,0
1960 (b)	180.004	110.040	61,0	69.964	38,9	15.669	8,7

(a) isti kriteriji kao u 1950.

(b) novi kriteriji klasifikacije

² Populacija nastanjena u komunama ispod 5.000 stanovnika, iznosi u Saveznoj Republici Njemačkoj — isključivši Saar i Istočni Berlin — 35,8% ukupne populacije (1960). U isto vrijeme aktivno stanovništvo u poljoprivredi procjenjeno je od strane Evropske ekonomske zajednice na 14,2%. U komunama manjim od 5.000 stanovnika, uvijek je procenat radnika-seljaka označen sa 45% od svih aktivnih.

³ Prema *Concise Statistical Yearbook of Poland 1962*. Izlazi da oko trećine poljskog seoskog stanovništva ima već sada glavne izvore dohotka iz vanpoljoprivrednih grana. Za Sovjetski Savez vidjeti OUN: *Etude sur la situation économique de l'Europe, en 1960*, Genève, 1961, cap. IV, p. 11.

⁴ O pojmu *Milieu Naturel* vidjeti intervenciju G. Friedmanna u knjizi *Villes et Campagnes*, Paris, 1953, p. 401 i dalje.

⁵ A Serpieri: *L'azienda agraria*, Firenze 1943, p. 27. »Ne postoji poljodjelsko poduzeće (azienda agricola) bez zemljišta. Proizvodna kombinacija u kojoj nema udjela zemljišta, nije poljodjelska«.

privredi. O tome svjedoče »seljački gradovi« — aglomeracije desetaka tisuća osoba, u većini ili dobrim dijelom seljaka — u unutrašnjosti Apulije (vino-gradarske varošice južne Francuske), pa čak i neki njemački centri gdje je, kao u Nördlingenu, poljoprivreda i dalje marginalna djelatnost unutar samoga kruga starih zidina. Ma kakvog da su oblika i dimenzija ove agrarno-urbane simbioze, u Apuliji kao i u Languedocu ili u Bavarskoj, ovdje je veoma očito prisustvo jednostavnih ostataka kulture koja je zajednička gradu i selu; odatle, zbog povratnog utjecaja kulturnih elemenata ove druge (tj. kulture sela, op. pr.) na prvu, nekada nije bilo lako razabrati što je zaista grad, — kao što ni danas, mada zbog suprotnih razloga, nije lako razabrati što je to zaista selo.

Međutim, sa stanovišta socioloških perspektiva mnogo je stimulativnije (od utvrđivanja tih ostataka) mišljenje da u tehnički naprednijim sredinama, kao što je Kanada, poneke vrste poljoprivredne proizvodnje (speculazioni agricole) — na primjer monokultura žitarica — sve više poduzetnike osobađaju stalnog boravka na selu⁶. Zahvaljujući automobilu, njima u stvari mogu potpuno upravljati i oni koji su nastanjeni u gradu, koji po cijenu — ne uvijek neprijatnu — svakodnevnog premještanja za vrijeme radova, ne žele lišiti djecu renomiranih škola, niti uskratiti ženama stalnije susjede, a obitelji bolji *shopping* (kupovina po dućanima, op. pr.). Poljoprivreda može, dakle, izići iz grada u civilizaciju motora, kao i u civilizaciju mazge. Samo što će u civilizaciji motora, grad biti mnogo potpunije „grad“, prototip industrijskih modela života i za selo.

Kao posljedica tih složenih preobrazbi u razvijenim društvima, grana sociologije koja se uobičajeno naziva ruralnom, sve teži račvanju, bilo da naglašava ekonomsku stranu svog interesa, a time i poljodjelsku, obuhvatajući sve aktivnosti u sektoru — postajući time tipična sociologija zanimanja, bilo da naglašava geografsku komponentu, pretvarajući se u običnu sociologiju zelenog, u inventar »prirodnih« ostataka, koji prelaze okvire sociologije teritorija, ili ekologije.

Dakle, od dviju komponentata, ona profesionalna bez sumnje tendira da suzi područje svoga utjecaja, ostajući pri tom jasna čak i kad je izmijenjena u dodiru s drugim sektorima aktivnosti; geografska komponenta, naprotiv, tendira da izgubi na jasnoći a u isto vrijeme i na važnosti. Na to su pravilno upozorili oni koji sada definiraju selo, ne pozitivnim već negativnim iskazom, kao »ne-grad«⁷. Razrješenje starih antinomija otkriva se također u terminu „rurbano“,¹⁸ koji označava rubni prostor (*fringes*) na granici između dvaju tradicionalnih tipova naselja, prostor čija ekspanzija izgleda da se kreće ka *banlieusardisation* (proces uklapanja okolnih naselja u životni ritam velikih gradskih centara, op. pr.), za koju se Augé Laribé boji da će zadesiti svu Francusku⁹. Stanovnici ovih proširenih periferija, »rurbani« — često dobrostojeći, osobito u gradovima-vrtovima, u anglosaksonskim *suburbiana* — zanimaju očito ruralnu sociologiju ne po sebi i za sebe, već zbog zamršenih odnosa s poljodjel-

⁶ H. C. Abell: »Motorizzazione e insediamenti nelle fattorie canadesi«, u *Quaderni di Sociologia Rurale*, 1962, no. 2, p. 186 i dalje. U zonama specijalizirane poljoprivrede — kao što su voćnjaci južnog Ontarioa, žitarična područja Sackatchewana — značajno se povećao broj poljodjelaca koji trajno ili samo u zimskim mjesecima, radije obavljaju svoju profesiju iz gradskog prebivališta... Prema jednoj studiji iz vršenoj u 1956. (u Sackatchewanu), proizlazi da se, iako 16% obitelji poljodjelaca ima gradsko prebivalište, većina gradskih poljodjelaca nalazila na udaljenosti od jedva deset milja ili manje od gospodarstva... Očito je da je to postalo moguće uslijed visokog stupnja motorizacije.

⁷ Uvodno o pojmu sela kao »ne-grada« vidjeti, u Italiji, U. Toschi: »Città e Campagna nell'obiettivo della geografia« u knjizi *L'integrazione delle scienze sociali — Città e campagna*, Bologna, 1958, p. 449.

⁸ C. J. Galpin: *Rural Social Problems*, New York, 1924.

⁹ Vidjeti u citiranoj knjizi *Villes et campagnes*, p. 113.

cima, bilo u slučaju njihova doseljenja, bilo za vrijeme njihova boravljenja negdje. Izvan tih odnosa, zar bi se možda ruralna sociologija trebala baviti skupinama stručnjaka ili poslovnih ljudi koji više volé živjeti u *chalets* (vile u seljačkom stilu, ljetnikovci, op. pr.), i koje uveseljava pjev ptica i mrmor potoka, nego u zgradurinama koje nisu zaštićene od ugljene prašine i automobilskih sirena? Učiniti od zova prirode (i to kakve domesticirane prirode!) temelj jedne samostalne sociologije, ne izgleda realistično.

Ne može se poreći logika slijedeće pretpostavke: »u trenutku kad iz neke zajednice, iz nekog kraja, sa neke zemlje nestane poljodjelske aktivnosti, očigledno bi prestala postojati i konceptualna premisa za agrarnu sociologiju«¹⁰. Da li bi ostala pretpostavka za ruralnu sociologiju?

»Agrarna« ili »ruralna«, — bilo bi nesmotreno pridavati pretjerano značenje terminološkim pitanjima¹¹ jedne discipline koja se tokom svog razvoja, temeljeći se na očitoj pragmatičkoj inspiraciji, više zanimala istraživanjem problema društva nego problemima svoga vlastitog bitka ili nastajanja¹². Uostalom, mnogi autori upotrebljavaju oba pridjeva, ruralan i agraran, bez polemičkih objašnjenja,¹³ i ništa ne priječi da se i dalje definira ruralnim onaj društveni segment u kojem se još registrira prisutnost poljodjelskog.

Ali nisu samo slučajno istraživači, koji su najprivrženiji tradicionalnoj terminologiji, također najmanje spremni da prihvate praktične konzekvencije sociologije, agrarne ili ruralne, koja bi bila shvaćena kao sociologija poljodjelske profesije. Na IV međunarodnom kongresu sociologije bilo je pokušaja, i to baš od strane najuglednijih predstavnika ruralnih proučavanja, da se ta proučavanja jasno suprotstave industrijskoj sociologiji, naglašavajući više njihov globalni nego sektorski karakter, i osporavajući kasnije ili prejudicirajući mogućnosti sociološke analize poljoprivrednog dobra: »U principu ruralna je sociologija proučavanje izvjesnog dijela ljudskog društva, a industrijska sociologija proučavanje izvjesnog dijela ljudskog društva, a industrijska sociolozi ne proučavaju industrijsko društvo već određenu ulogu što je u njemu vrši čovjek, ulogu člana radničkog kolektiva u nekom industrijskom poduzeću. Ruralni sociolozi proučavaju ruralno društvo kao jednu cjelinu«¹⁴.

Time doktrinarne kontroverze postaju ogledalo realnih kontradikacija. Budući da stanoviti dio posjeduje značajke cjeline, on ne bi trebao biti unutarnje stolpljen s ostalim. Naprotiv, u onoj mjeri u kojoj samo selo, ili bolje elementi što ga sačinjavaju, postaje gradom, ono može biti proučavano u *cjelini*, a ne kao *cjelina*.

Cjelina je bila staro ruralno društvo. Njegovi oblici, crte te organske seljačke kulture, preostale su u današnjoj i budućoj poljodjelskoj profesiji tek kao kolektivna uspomena, pergamena *in memoriam* ugrađena u temelje jed-

¹⁰ H. Haushofer: »Agrarpolitik und Agrarsoziologie«, u *Agrarpolitische Revue*, 1962, no. 5—6, p. 132.

¹¹ Neka bude dozvoljeno ponovno se pozvati na tekst Pareto: »Sve su znanosti napredovale onda kada su ljudi, umjesto da se spore oko principa, raspravljali o rezultatima«. (V. Pareto: *Trattato di Sociologia generale*, Firenze, 1916, vol. 1, p. 3.)

¹² Ch. R. Hoffer: »What is the nature of the general course in rural Sociology«, u *Rural Sociology*, 1942, no. 2, pp. 201—202. Prema redosljedju interesa za teme koje su predmetom uvodnog kursa u disciplinu kod 198 instituta, odrednica »Ruralna sociologija kao nauka« bila je predstavljena na četrdesetom mjestu (od pedeset), iza odrednica kao što su »zajedničke zgrade« i »rekreativne aktivnosti«, a ispred nekih drugih, doduše kao »seoska elektrifikacija« i »dionička društva u poljoprivredi«. Primat interesa pripadao je »Preobrazbi socijalnog poretka i života na selu«.

¹³ Tako, nedavno, P. von Blanckenburg: *Einführung in die Agrarsoziologie*, Stuttgart, 1962; i W. A. Slovum: *Agricultural Sociology*, New York, 1962.

¹⁴ E. W. Hofstee: »Agricoltura e vita rurale in una Società che si industrializza«, u knjizi *Sociologia — Applicazioni e ricerche*, Bari, 1959, p. 27.

noga zdanja. Ne mnogo drugačiji, ti oblici su prisutni, zahvaljujući igri migracije, u gradskom društvu koje je u znatnoj mjeri sastavljeno od seljačkih potomaka.¹⁵

Bilo je cjelina zbog toga jer je krajnji rezultat ove socijalne organizacije (hrana, neka odjeća i izvor energije) bio plod samoprodukcije i samofinanciranja unutar gospodarstva, sektora, sistema. Od čovjeka do zemlje, od zemlje do životinje, put je bio kratak i zatvoren. Čak su se i usluge obrtnika plaćale u naturi: bilo je, dakle, više kruha u čekiću što je kovao jednostavne alatke žetaoca, nego što se željeza, zahvaljujući plugu i kosiru, krilo u snopu žita.

Iznenadna pojava tržišne ekonomije, urbanizacija ekonomije, nije uništila već je samo izmijenila poljodjelsku profesiju. No, razorila je ruralno društvo. Ne može se više govoriti o jednom autonomnom socijalnom sistemu, kad u zrnu žita ili u kapljici mlijeka 50% vrijednosti, proizvedene po cijenama poljoprivrednog dobra, pripada (kao u Engleskoj)¹⁶ radu drugih profesija: kemijskoj industriji, energetici, ili također agraru. (To je slučaj hrane za perad i selekcioniranog sjemena.)

Rastvaranje autonomnog socijalnog sistema na otoku (V. Britanija, op. pr.) stiglo je dotle da sindikat poljodjelaca, *Nacional Farmers Union*, sada odbija da predstavlja poljodjelstvo kao proizvodni sektor, suprotstavljen industriji ili uslužnim djelatnostima, da bi ga revalorizirao (što je paradoksalno) kao prvu između različitih proizvodnih grana. (*The biggest national industry*).

Radi se dakle o tome da se naučno verificira domašaj promjena što ih je stvarnost pretrpjela. Nije se danas moguće baviti ruralnom sociologijom, ili agrarnom, a da se ne uzme u obzir kako neprestano smanjivanje poljodjelskog stanovništva izaziva bojazan kod nekih sociologa, kao prijetnja značaju, ili čak postojanju vlastitog okvira proučavanja. Jedan je predsjednik *Rural Sociological Society* smatrao potrebnim da u svojoj inauguralnoj poruci javno umiri članove društva, uzimajući kao argumenat nemogućnost potpunog iščekavanja poljodjelske populacije (mada joj je suđeno da se smanjuje), a naročito postojanje seoskog nepoljodjelskog stanovništva, što ipak (sociologu, op. pr.) osigurava neki rad.¹⁷

OD INSTITUCIJA PREMA GRUPAMA

Od onog trenutka kad se ruralno društvo pojavljuje teško primjetnim kao cjelina, u smislu postojeće stvarnosti a ne samo sjećanja, od trenutka kad sami pobornici globalnog pristupa poistovećuju proučavanje ruralnog (ruraliteta, op. pr.) s proučavanjem njegovih transformacija — pod utjecajem industrijskih i urbanih snaga, istraživanje »ruralnih« nepoljodjelskih aspekata neke određene zajednice značajno je utoliko ukoliko kontrolira prilagođavanje poljodjelskog stanovništva jednoj situaciji koja ga svodi na rang manjine (čak i kad je za pojedince probitačna) ili proste komponente, ne samo na nacionalnoj već i na lokalnoj razini.

Stoga, ako je svaka sociologija u biti istraživanje grupa, njihovih okupljanja i raspadanja,¹⁸ onda to još više važi za njen agrarni ili ruralni ogranak u

¹⁵ U Parizu *les arrondissements* (okruzi, op. pr.) sa jakom seljačkom imigracijom pokazuju veću prijemčivost za kršćanske obrede. Isporedi *Revue française de sociologie*, 1960, no. 2.

¹⁶ OUN-FAO: *Une agriculture de plus en plus capitalisée*, Genève, 1961, Tab. VIII.

¹⁷ Ch. R. Hoffer: »The development of Rural Sociology«, u *Rural Sociology*, no. 1, p. 1 i dalje.

¹⁸ »Na to se svodi i poznata definicija sociologije kao znanosti koja proučava totalne društvene pojave u cjelokupnosti njihovih aspekata, i njihova kretanja; svodeći ih na mikrosocijalne, grupne ili globalne tipove u toku spajanja i raspadanja«. (G. Gurwitsch: »Objet et méthode de la sociologie, u *Traité de sociologie*, Paris, p. 27.).

sadašnjim prilikama. Treba se, doista, baviti poljodjelskim grupama ili skupinama, jer tradicionalne ruralne institucije iščezavaju ili pak, u mjeri u kojoj nadživljuju, gube na zanimljivosti kao jedinstvena cjelina.

Uzaludno je, na primjer, smatrati poljodjelsku obitelj kao tipičnu ruralnu instituciju (koju suprotstavljamo obitelji urbanog tipa), i to upravo u trenutku kad se i u Italiji raspadaju ona patrijarhalna obilježja — predstavljena u zajedničkom životu više bračnih nukleusa — koja su sačinjavala izvornost seoskog modela, odnosno u trenutku kad se unutar obitelji razvijaju grupe diferencijacije i kontrasti među njenim poljodjelskim i nepoljodjelskim komponentama.

Suvremena društvena spoznaja upozorava na stanovito neraspoloženje naspram one djece iz seljačke obitelji koja se — nakon što su zajedničkim novcem stekla obrazovanje za nepoljodjelske aktivnosti, — pojavljuju na dan očeve smrti na gospodarstvu, tražeći svoj dio nasljedstva. Da bi izbjegao takvu situaciju — koju uostalom zainteresirani često podnose iz poštovanja prema duboko ukorijenjenim etičkim kanonima, mada nastali u sasvim drugačijem kontekstu — francuski zakonodavac osim što uspostavlja nedjeljivost zemlje u korist onoga tko ostaje da je obrađuje zajedno s roditeljem, odobrava i pribjegavanje takozvanom *odgođenom plaćanju (salario differito)* naknade sunasljedniku. Zahvaljujući tome, privilegirani nasljednik će moći oduzeti od očevine naknadu za svoj nenaplaćeni rad.

S objektivnog stajališta, mada ne i s afektivnog, razbijanje ruralne obitelji kao društvene institucije vidljivo je i tamo gdje suradnja prevladava nad napetošću između grupa: na primjer tamo gdje se vanpoljodjelski prihodi ulažu u poljoprivredno dobro. Svaka diferencijacija sadrži klicu mogućeg sukoba. Čak i na individualnoj razini, pripadnost pojedinaca dvostrukom profesionalnom sektoru može se riješiti sretno ili nesretno, i to na različite načine, no uvijek kroz jedan kritičan proces koji uništava prostodušnu solidarnost *ega* sa vlastitom osobom. Kronike *part-time* poljoprivrede pružaju veoma obimnu kazuistiku.

Isto je toliko isprazno smatrati komunu, ili neki drugi lokalni organ, tipičnom ruralnom institucijom, i to ne samo zbog stare teškoće (dobro poznate u Italiji)¹⁹ da se teritorijalnoj zajednici pripišu svojstva čiste ruralnosti, već i zbog toga što bilo kakva usporedba s odgovarajućim urbanim institucijama, prema strukturi ili oblicima administracije, gubi značenje u odnosu na temeljno pitanje: u kojoj mjeri tradicionalno-ruralna institucija, u sastavu savjeta i u predumjlišanju novca, odražava još pretežni interes poljodjelskih grupa?

Poznato je da je u Engleskoj poljodjeljcima priznat privilegirani položaj u upravljanju lokalnim zajednicama, s obzirom na druge socijalne grupacije, poljodjelci ne plaćaju zemljišne poreze. To je doista stimulativan podatak u analizi upravne strukture bilo koje *parish* ili *county*, ili u svakom slučaju pretpostavka bez koje analize gubi na težini. Ponekad se regrutiranje lokalnih upravnih organa kasno prilagođava izmijenjenom profesionalnom sastavu biračkog tijela — to je slučaj s nekim francuskim područjima — bilo zbog vješte taktike poljodjelca, bilo zbog pomanjkanja interesa drugih.²⁰

Značajna je informacija, za Njemačku, da je već u nekim seoskim kreditnim blagajnama, kao u blagajni Hannover Braunschweiga, većina članova

¹⁹ O historijskim okolnostima pitanja, vidjeti: F. Coletti: *La popolazione rurale italiana*, Piaceza, 1925, p. 12. Sadašnje stanje izloženo je u ISTAT: *Classificazione dei comuni secondo le caratteristiche urbane e rurali*, no. 5, seria C, luglio 1963.

²⁰ S. Bonnet, C. Santini e H. Bartelety: »Rémanences agraires dans un secteur industriel« u *Etudes Rurales*, Octobre-Décembre 1962.

regrutirana izvan staleža poljodjelaca; to je dragocjena stvar jer omogućuje priliv gradskih kapitala na zemlju, ali istovremeno i jasnu hipoteku kontrole.²¹ Da li bi grupe potpisnika nepoljodjelaca odobrile financiranje nekog plana teritorijalnog razvoja koji bi očividno favorizirao interese poljodjelaca na račun drugih? To je preliminirano pitanje za svako istraživanje o funkcioniranju ustanove kredita na selu ili u gradu. Suprotstavljenost poljodjelskih i nepoljodjelskih grupa može se očitavati i unutar homogenih ustanova, u profesionalnim uvjetima članova (na primjer, kad novi slojevi industrijskog proletarijata, koji su se pojavili ekonomskim razvitkom, zauzmu mjesta, službe i prestiž (Camera del Lavoro, Radnička komora, op. pr.) što ih je s naporom stvarala solidarnost starih pokoljenja nadničara).²²

Pažnja se dakle prenosi sa suprotnosti koje postoje između seoskih i gradskih tipova ustanova, na suprotnosti što postoje između poljodjelskih i nepoljodjelskih grupa unutar iste ustanove, bilo na mikrosociološkoj, bilo na makrosociološkoj razini.

Nikada neće biti previše da se inzistira na činjenici, posebno na mikrosociološkoj razini, da pojava suprotnosti među poljodjelskim i nepoljodjelskim komponentama ide zajedno s radikalnom personalizacijom uloga što ih preuzima svaki pojedinac. Tako unutar obitelji nemamo samo suprotstavljenost braće seljaka i braće radnika, s obzirom na pripadnost različitim profesionalnim grupama, već i značajnu personalizaciju uloge *žene*, *sina* itd. Danas biti žena, ili sin, znači unutar obiteljskog poduzeća preuzeti ulogu što je implicitno dijalektična u odnosu na starješinu.

Takva personalizacija je plod industrijskog razvoja. A ako se sjetimo da su tradicionalne pristalice ruralne sociologije argumentirale nemogućnost da svoju disciplinu stave na isti plan s industrijskom sociologijom time što „industrijski sociolozi ne istražuju industrijsko društvo već jednu određenu ulogu koju u njemu igra čovjek, ulogu člana radničkog kolektiva u nekom industrijskom poduzeću«,²³ neće biti teško priznati potrebu da se sociologija poljodjelske profesije, ili kako god da je nazovemo, spusti od apstrakcije ruralnog društva, koje se proučava *kao cjelina*, na skromnije i stoga korisnije ispitivanje *grupa i uloga*.

Pribjegavanje grupama kao sredstvu analize čini se temeljnim ne samo što se tiče *institucija* već i interpretacije *društvenih činjenica*.

Još jednom, razmatranja što pripadaju općoj sociologiji, zbog teškoće da pronađu takve društvene činjenice koje bi se mogle pripisati čitavoj ljudskoj grupi, svijetu kao polju statističke uniformnosti, ili društvene *zakone* koji bi vrijedili za svaki njegov dio — posebno se ispoljavaju u suprotnostima agrarne stvarnosti. Nasuprot toj teškoći, analiza činjenice neodvojiva je od idividuacije onoga čiji je ona protagonist; opis *kako* se ona (tj. činjenica, op. pr.) zbiva, jest prije svega potraga za *gdje i kada*. Svaka socijalna činjenica je stoga neodvojiva od grupe unutar koje se provjerava, zato što je reakcija grupe naspram činjenici ono što uvjetuje rezultat.

Nesumnjiva je na primjer društvena činjenica — motorizacija. Ali kakvih li iznenađenja kada se njezini efekti ispituju na različitim skupinama. Savršeno je prihvatljiva teza koja — prilikom projektiranja preobraćanja Languedoca s

²¹ »Agrarsoziale Gesellschaft«: *Rundbrief*, dicembre 1960.

²² O ovom graničnom slučaju značajne su opservacije što ih izlaže R. Di Leo: *I braccianti non servono*, Torino, 1961.

²³ Usporedi fusnotu 14.

vinogradarstva na proizvodnju stočne hrane, zahvaljujući vodama Rodana, — vodi računa o automobilu zbog prelaza od tipova centriranog naselja na tipove raštrkanog naselja; omogućavajući vrlo česte i brze dodire svake seljačke obitelji sa susjedima, ili sa trgovačkim i školskim centrom, motorizacija eliminira brigu oko nedovoljne društvenosti koja je činila boljim stanovanje zemljoradnika na selu, čak i na štetu ekonomske pogodnosti.

No ne manje logično je i protivno rješenje što su ga, i opet zahvaljujući automobilu, pružili mnogi kanadski uzgajivači monokulture žitarica, s obzirom na dilemu oko stanovanja: u gradu ili na selu, Njima će motorizacija poslužiti da se presele u nastanjeni centar, napuštajući ga s vremenom na vrijeme nabrzinu da bi stigli na zemlju koja je poprište povremenih radova.

U Kanadi je automobil faktor centriranih naselja, jer usklađuje prisustvo zemljoradnika sa stvarnim potrebama poljoprivrednog dobra, koje su ograničene. U Languedocu (automobil, op. pr.) može biti faktor raštrkanog naselja, jer želju zemljoradnika za češćim kontaktima s ekonomskim i kulturnim centrima prilagođava tehničkim uvjetima (uzgoj stoke, složeniji uređaji).

Čak i u istom ambijentu, među osobama jednake kulture, motor može izazvati različite rezultate. U Engleskoj — zemlji gdje ljudi rado stanuju u malim, u zelenilu raštrkanim centrima — posjedovanje privatnog prevoznog sredstva može biti poticaj ovoj tendenciji, uvećavajući broj onih koji bez pretjeranog napora mogu raditi u gradu, ali stanoviti na selu. Tako motorizaciji vodi k povećanju seoske populacije.

Ali difuzija privatnih automobila na kraju nanosi štetu kolektivnom sektoru transporta. Linijski će autobusi biti prisiljeni da smanje broj vožnji kako bi osigurali odgovarajuću klijentelu. Nemotorizirana publika — u koju valja ubrojiti i članove onih koji pred tvornicom ili uredom drže parkirana osobna kola — doživjet će dakle osjetno smanjenje svojih veza s većim centrima i bit će prisiljeni mijenjati obitavalište, napuštajući selo. Odatle proizlazi daljnje smanjenje svih usluga, te osiromašenje seoskih udobnosti, što u perspektivi može prisiliti na eksodus čak i vlasnike osobnih kola.²⁵

Grupe zemljoradnika koje se bave monokulturom i uzgajanjem žitarica u Kanadi, grupe zemljoradnika koje se bave polikulturom i uzgojem stoke u južnoj Francuskoj, korisnici privatnih sredstava i korisnici javnih sredstava u Velikoj Britaniji, teže da na veoma različit način prisvoje istu društvenu činjenicu: motorizaciju. Svaka se dakle činjenica razrješava kroz proučavanje skupina koje na nju različito reagiraju, pa sve do predstavljanja i njih samih kao gotovo istinite, jedine i autentične činjenice.

Posljedice su očigledne.

Društvena činjenica, ili totalni društveni fenomen, sigurno je i poljoprivredni eksodus. No želimo li izaći iz okvira općih sudova, da bismo se suočili sa znanstvenom analizom, morala bi i ta društvena činjenica da bude procijenjena u svjetlu reakcija što ih izaziva u svakoj od tri temeljne skupine u kojima se razrješava: u grupi onih što ostaju, onih što mijenjaju profesiju i onih što prihvataju novopridošle. Svaka od ovih triju skupina, različitih po vremenu i prostoru, sjedište je reakcije, to jest drugih društvenih činjenica (mjerjenih ana-

²⁴ F. Blaizot: »Insediamenti e irrigazione nelle Costières du Gard«, u *Quaderni di Sociologia Rurale* 1962, no. 2, p. 117. »Kada la Compagnie stvara nova gospodarstva, ona zbog toga primjenjuje svoj princip disperzije naselja... Treba inzistirati na činjenici da ova disperzija ne vodi posvemašnjem izoliranju seljaka; u stvari, lakoća transporta uvijek omogućuje da se ona izbjegne«.

²⁵ Ovi različiti efekti motorizacije opširno su razjašnjeni od H. E. Braceya: *English rural life*, London, 1959, pp. 26—32, passim.

lognim postupkom) čija je suma, sociološki gledano, eksodus. Isto vrijedi i za druge slučajeve.²⁶

IZMEĐU DIHOTOMIJE I KONTINUUMA

Budući da su sredstva saznanja, društvene znanosti su implicitno sredstvo moći. Sociologija i ekonomija ne pružaju samo mjeru za činjenice već su, upravo time što su mjere, ideologijski proizvod tržišne civilizacije.

Kao ljudi grada, ako ne po rođenju a ono po formaciji, sociolozi i ekonomisti su kao opća rješenja prihvatili odgovore što su ih pružili na odgovarajuće probleme gradske sredine. Zahvaljujući čudnom preostatku onoga mentaliteta što navodi primitivce da definiraju sebe same i pripadnike plemena antonomastički kao »ljude«, učenjaci su od statističkih pravilnosti, ili tendencija dobitvenih na osnovi ispitivanja gradskog života ili industrijske proizvodnje, načinili opće zakone sociologije i ekonomije, iako se bave tek manjišom čovječanstva — urbanim društvom i industrijskom djelatnošću! Ponašanje većine (koja je poljodjelska) svodi se na ulogu izuzetaka, zato što se, po ideološkoj pretpostavci, smatra da druge čovjekove djelatnosti potencijalno posjeduju budućnost. Ruralno je društvo izgubilo primogenituru.

Seljački oblici života mogu u svijetu prevladavati. Ali sugestija da su jedini istinski oblici društvenog života oni urbani, navodi čak i ruralne sociologe da tvrde kako se seosko društvo pojmovno definira tek u prisustvu svoje urbane antiteze: nitko nije seoski bez grada, seljak se može raspoznati tek zahvaljujući građaninu.²⁷ Mjera, dakle, postaje credo.

Načini ponašanja koji su na selu toliko različiti od onih u gradu (ili samo od ponašanja gradskih elita?), naveli su na nesporazum — da bi agrarnu ekonomiju i ruralnu sociologiju trebalo prije smatrati disciplinama za sebe, nego običnim specifikacijama opće discipline.

»Htjelo se mnogo vremena — primjećuje jedan sjevernoamerički učenjak, sudionik u promjenama što su u ovom deceniju toliko pridonijele njegovu razvoju — da bi se otkrilo kako ruralna sociologija nije ništa drugo do li sociologija što se temelji na ruralnim podacima«²⁸. Tako je jedan od najpoznatijih učenjaka, da bi rastjerao svaku sumnju, umjesto uobičajene »Ruralne sociologije« naslovio svoju raspravu „Sociologijom seoskog života“ (*Sociology of rural life*).²⁹

Nesporazum — a korisno je to opetovati — ne tiče se samo sociologije, koja je mlada znanost i ne uvijek s preciznim okvirima, on se tiče također ekonomije i škola sa starijom tradicijom no što je sjevernoamerička. Upravo je nedavno u Italiji trebalo podsjetiti na to da agrarna ekonomija jest ekonomija agrarne proizvodnje, a ne jedna drugačija vrsta ekonomije.³⁰

²⁶ O slobodnom vremenu Medici piše: »Sociologija slobodnog vremena, ukoliko jest sociologija, mora također izučavati na koji se način društvo brine da pruži priliku ispunjavanja slobodnog vremena onima koji nisu u stanju da se o tome pojedinačno pobrinu. Otud proizlazi da sociologija slobodnog vremena proučava na koji se način društvo, sa svojim ustanovama i sa svojim spontanim skupinama, brine da pruži mogućnost rasonode, kulture i dokolice onima koji su toga lišeni. Doista, što je sociologija slobodnog vremena ako ne proučavanje religioznih, sportskih, kulturnih, privatnih, rekreativnih organizacija, organizacija javne pomoći itd.«? (G. Medici: »Lo sviluppo dell'economia agraria e i problemi del suo insegnamento«, u *Quaderni di Sociologia Rurale*, 1963, no. 2, p. 15).

²⁷ H. Mendras: *Sociologie de la campagne française*, Paris, 1959, p. 11. »Paradoksalno je da se može pojaviti takva tvrdnja da je seljak postojao kao takav tek od dana kada su se formirali gradovi. Seljaka se dakle definira nasuprot građaninu«.

²⁸ O. D. Duncan: »Rural Sociology coming of age« u *Rural Sociology*, 1954, p. 9.

²⁹ T. L. Smith: *The Sociology of rural life*, New York, 3. ed., 1953, pp. 9—10.

³⁰ M. Bandini: *Economia Agraria*, Torino, 1959, pp. 3—26 passim. U potvrdu teze o agrarnoj ekonomiji kao specifikaciji opće ekonomije, Bandini uostalom podvlači, razilazeći se sa Ferrarom, da poljoprivreda ima svoja jasna vlastita ekonomska obilježja.

Različite statističke pravilnosti ili zakoni ne izmjenjuju jedinstvenost sociologije i ekonomije unutar, ili izvan poljoprivrede. Jesu li, međutim, karakteristike što su ih ti »zakoni« objelodanili, tako bitno pa i nesvodljivo različite?

Ekonomisti odavno podvlače uslovljavajuće prisustvo biološkog ciklusa u poljoprivredi, što sprečava da se proizvodi zemlje poručuju u željenoj količini i u željeno vrijeme, kao u industriji; podvlače i ekstremnu raznolikost proizvodnih procesa istog proizvoda, od pokrajine do pokrajine, s obzirom na različitu klimu, kao i višestoljetno tehničko naslijeđe; ističu nedovoljnu elastičnost potražnje, barem po nekim tvrdnjama, itd.

Sa svoje strane sociolozi upozoravaju da se na selu mijenjaju ne samo pretpostavke ekonomske činjenice već i pretpostavke društvene činjenice.³¹ To je slučaj s međuličnim odnosima („nema prijatelja, već samo susjedi i rodbina“), s modelima ponašanja ili društvenog ophođenja („tko teži isticanju, remeti društveni život“), s institucijama što su inkarnirane u svojim fizičkim predstavnicima („Crkva — to je svećenik“).

Osim toga, sociolozi i ekonomisti jednoglasno podsjećaju da je takva suštinska različitost ekonomske i društvene činjenice, na evropskom selu s kraja 19. i u 20. stoljeću podstakla originalni proces formiranja čvrstog obiteljskog vlasništva i poduzeća, koji — zbog toga što su se razvili na račun najkрупnijih posjeda upravo u trenutku kad su veći industrijski kompleksi apsorbirali obrt — predstavljaju »iznimku« u zakonima kapitalističke civilizacije.

Ovdje nije mjesto da se anticipira kako bi se takva »iznimka« morala smatrati organskim odrazom kapitalističkog razvitka industrije u poljoprivredi, budući da su one (poljoprivreda i industrija, op. pr.) u stvari dvije grane stabla ekonomskog života, a „sektori“, odnosno odvojena debla samo su u fikciji akademskog rasuđivanja. Treba, naprotiv, potvrditi kako je upravo različito postavljanje ekonomsko-društvene činjenice, krajem prošlog stoljeća navelo Gobineaau da seljake i građane smatra dvjema rasama koje su proizvod različitog biološkog naslijeđa,³² a Tönniesa da u »gradu« i u »selu« vidi gotovo dva suprotstavljena, vječna momenta duha,³³ — preko sivođenja svakog društvenog oblika na alternativu (koju su jasnije razradili učenici ovoga taštog, kolikog danas glasovitog autora) između tipologije zajednice (*Gemeinschaft*) i tipologije društva (*Gesellschaft*).

Gemeinschaft je bila svaka primitivna poljodjelsko-ruralna zajednica koja se zasnivala na obitelji, religiji i običaju, na autokonzumu, na usmenoj predaji. *Gesellschaft* je bilo svako razvijeno industrijsko-urbano društvo, zasnovano na državi, na moralnoj autonomiji pojedinca i na zakonu, na tržištu i na pisanoj kulturi. Zaista ne iznenađuje da su u tako isključivoj dihotomiji našli izvorište, ili odraz, različite populističke škole, među kojima nije zadnja ona — talijanska i meridionalistička — o »seljačkoj civilizaciji«.

Još jednom uloga sociologa mora biti, baš zato što je sociolog, da raščisti teren od svakog praznovjernog respekta što ga drugi učenjaci imaju prema društvenim činionicima. Suprotstavljenost grad-selo vrijedi, u kulturnom smislu,

³¹ M. Mendras: *Sociologie du milieu rural*, citirano prema »*Traité*« p. 322. U ukazivanju na ova svojstvena sociološka obilježja i Mendras pokazuje da »je ruralna sredina polje istraživanja za sve socijalne znanosti i da njeno proučavanje ne bi moglo sačinjavati jednu autonomnu disciplinu«, (p. 315).

³² Uporedi glavu VIII, fusnota 9.

³³ F. Toennies: *Communauté et Société*, franc. prijevod, Paris, 1944. Zaključuje se (pp. 232—233) da samo veliki grad ima karakteristike modela *Gesellschaft*, društva. Na druge gradove mogu se međutim primijeniti formule života u zajednici, tipa *Gemeinschaft*: to uvjerenje ne iznenađuje ako se znade da je autor imao u vidu mnge njemačke gradiće pod konac XVIII stoljeća. Ako se želi, može se i kod Toenniesia naći jedno mjestance koje je preteča u stvaranju »urbano-ruralnog kontinuum«.

tek kao metafora suprotstavljenosti industrije i poljoprivrede i, još bolje, tržišne ekonomije i ekonomije izdržavanja. Samo je zapadno povijesno iskustvo identificiralo grad sa stanovitim duhom poduzetne inicijative i, u isto vrijeme, političke slobode. Azijski grad — carstvo mandarina zauzetih trošenjem prihoda od zemlje i robova — inače više produkt nego sprovodnik takve potrošnje, može se kao društveni model samo rijetko izjednačavati s talijanskim i flamanskim srednjovjekovnim gradom, ili gradom engleskog ili francuskog kapitalizma u nastajanju.

Gradovi takvog azijskog tipa postojali su i postoje i u Evropi. Za mnoge njezine zapadne centre važno je mučno pitanje Čehova, u vezi s jednim ukrajinskim glavnim mjestom: „Nisam shvaćao zašto i od čega žive ovih šezdesetpet tisuća osoba... Šetalište Plemića i dvije druge među najelegantijim ulicama živjele su od rente i plaća; ali od čega je živjelo ostalih osam ulica, za mene je uvijek predstavljalo nerješivu zagonetku!«³⁴

Ova i druga svjedočanstva objašnjavaju zašto grad — kao velika skupina u kojoj i minimum potrošnje uvijek stvara promet novca — sam od sebe — kao društvena snaga — uspijeva postići za svoje stanovnike neke prednosti u odnosu na selo; *bidonvilles* nekih glavnih gradova nerazvijenih zemalja, suvremena su potvrda te istine. Ali (ta svjedočanstva; op. pr.) objašnjavaju također zašto jednadžbu grad = industrija = ekonomska i politička inicijativa treba uzeti s neizmjernom oprežnošću. Uostalom, prva moderna industrija, predionica s mehaničkim razbojem Richarda Arkwrighta (1769), nije bila smještena ni u Manchesteru ni u Londonu, već na otvorenom polju; ili bolje, uzduž Derwentske doline, na nekoliko desetaka kilometara sjeverno od Derbyja; a Tönnies je svejedno priznavao da se shema *Gesellschaft*a može primjeniti samo na velike gradove.

Valja dakle biti krajnje oprezan pri izjednačavanju grada s duhom ekonomske inicijative. Također i zato, što pažljivo istraživanje ekonomsko-društvene činjenice vodi smanjenju značajnosti razlika u zametku, tako reći ontoloških razlika između poljoprivrede i industrije.

Tako biološki faktor ostaje diskriminator tih dviju aktivnosti; ali mehanizacija na poljima je bjelodano nadmašila granice što ih je tim aktivnostima odredio David, oko 1900. g., u dokaz o njegovoj kongenijalnoj nesvodljivosti (tj. biološkog faktora, op. pr.) na industrijske načine proizvodnje.³⁵ Ovih posljednjih godina se ne može sa sigurnošću govoriti o povlačenju poljoprivredne svojine pred ekspanzijom drugih tipova poduzeća, ali se počinje očitovati konkurencija između poljodjelaca i vanpoljodjelskih ekonomskih grupa oko kontroliranja površina koje se ne održavaju uvijek za proizvodnu namjenu ili pak, kad se i održavaju, ne uvjetuju ih uvijek u upravljanju zahtjevi rentabilnosti.

Osim toga, dublje poznavanje gradskih radničkih klasa dopušta da se pothranjuje stanovita sumnja u apsolutnu izvornost modela ruralnog ponašanja. Oni koji su izvršili novija ispitivanja o životu u radničkoj sredini, upravo u vezi s problemom religije podvlače nesposobnost te klase da shvati apstraktni pojam, osim posredstvom neke konkretne osobe; »Crkva — to je svećenik« — rezonira radnik isto kao i seljak.³⁶ Treba li tome potražiti uzrok u više ili manje dalekom, seljačkom podrijetlu velikog dijela današnje radničke klase?

³⁴ A. Cechov: »La mia vita«, in *Racconti*, Torino, 1949, vol. I, p. 461.

³⁵ E. David: *Sozialismus und Landwirtschaft*, Leipzig, 1922.

³⁶ A. Ancel: *Cinque anni con gli operai*, Firenze, 1964, p. 212. »Za svijet radnika ne postoji misterij Crkve. Postoji samo društvena organizacija sa poglavarima: Papa, biskupi, svećenici...«. O »konkretnosti« radničkog jezika vidjeti p. 108 i dalje.

Ili pak treba zaključiti da mimo svih urbano-ruralnih dihotomija, podređene klase imaju zajednički jezik, familijarni rječnik koji ih manje razlikuje međusobno nego u odnosu na više klase?

Isto se može kazati za konformizam, pa otuda »tko teži isticanju, remeti društveni mir«, jer ni radnici ne podnose, barem u radnoj sredini, onoga tko teži isticanju, čak više nego seljaci. I doista, među glavnim problemima što ih je izazvalo zapošljavanje bivših poljodjelaca u tvornicama, ističe se prilagođavanje novopridošlih postojećim normama sindikalne etike.

Eto zbog čega se ideja o ontološkoj suprostavljenosti između grada i sela, ili bolje između neseljaka i seljaka, malo po malo rastvara u ideju o povijesnom zakašnjenju poljodjelskog stanovništva u odnosu na industrijsko; isto tako, možda, folklorna odjeća što je bila u upotrebi do prije nekoliko decenija, nije bila proizvod izvorne kulture već preostatak nošnje na selu, koju je prije više stoljeća upotrebljavala nekadašnja gospoda.³⁷

Konzekventno tome, danas se oštar rascjep između carstva *Gemeinschafta* i carstva *Gesellschafta* rađe zamjenjuje, kao sredstvom analize, koncepcijom takozvanog *urbano-ruralnog kontinuuma*, što su je izradili Sorokin i Zimmermann prema stepenu »urbanosti« ili »ruralnosti«, sadržanom u svakom društvenom obliku.³⁸

Rastvarajući kvalitativnu antitezu između sela i grada na jednu kvantitativnu skalu, teorije *kontinuum* dozvoljava da se utvrdi impuls svakog društva s obzirom na pomak prema urbanom ili prema ruralnom polu, bilo s obzirom na kategoriju *vremena* ili na kategoriju *prostora*. S obzirom na prostor u jednoj određenoj godini moći će se doista mjeriti mjesto što su ga zauzimala dva različita društva uzduž *ruralno-urbanog kontinuuma*, to jest uzduž jedne linije, ili luka razapetog između dva krajnja pola; s obzirom na vrijeme u dvije različite godine, moći će se mjeriti mjesto što ga je uzduž istog kontinuuma zauzimalo jedno te isto društvo.

Nasuprot svakoj oštroj dihotomiji, čini se da prihvaćanje kontinuuma proslavlja sretnu spoznaju o relativnosti društvenih oblika. Tako i jest, ali ne u tolikoj mjeri da bi bila eliminirana ideologijska predrasuda koja se nalazi u osnovi svakog društvenog mjerenja. On (kontinuum, op. pr.) doista samo zamjenjuje statički dualizam — grad, selo, s dinamičkim monizmom — grad kao budućnost današnjeg sela, kao cilj, koji također predstavlja jedan element apriornog prosuđivanja. Zaista se nalazimo pred jednom skalom — stupanj urbano-ruralni — koja se ne može shvatiti bez jednog kolčića na startu — ruralnosti; i jednog kolčića na cilju — urbanizacija. U polemici nastaloj oko *folk societies*, primitivnih društava, nije slučajno Redfield ustvrdio — sa töniesijanskim akcentima — da „društva u svijetu u očima učenjaka zauzimaju jedan jedini *kontinuum*, čijim se strateškim središtem bavi ruralni sociolog. Ispitivane grupe okrenute su s jedne strane prema metropoli — koja je pretežno tržište i društvo, a s druge su strane okrenute primitivnom društvu — koje je pretežno obitelj i zajednica“.³⁹

³⁷ Vidjeti lijepo djelo od A. Dauzata: *Le village et le paysan de France*. Ed. Gallimard, Paris, 1949, p. 127 sg. Već je Balzac primijetio šesire bretonskih seljaka sa širokim obodom koje oni »ostavljaju potomstvu kao relikviju, ponosni što su u doba potčinjenosti usvojili stari ornament sa glave gospodarara«. Usporedi *Les Chouans*, Paris, 1957, p. 281.

³⁸ P. A. Sorokin e C. C. Zimmermann: *Principles of Rural-Urban Sociology*, New York, 1929, pp. 13—58. O pojmu *kontinuum* kod sjevernoameričkih istraživača, vidjeti u Italiji, A. Pagani: »Società urbana, società rurale esocietà contadina« u svesku *L'integrazione delle scienze sociali. Città e campagna*, Bologna, 1958, p. 471.

³⁹ R. Redfield: »Sociology and the Folk Society«, u *Rural Sociology*, 1943, p. 69.

Uostalom teorija *kontinuum*a otvara učenjacima raznih socijalnih disciplina jedno ozbiljno pitanje: da li je moguće izmjeriti u kom je stepenu ne samo svaki društveni oblik, nego i svaki čovjek, istovremeno urban i ruralan, te zbog čega pojedinac zadržava nataložene u duši, kao alkohol u krvi, čak i nakon više decenija ili nakon više generacija gradskog života, psihološke tragove staroga seoskog života? I ako će u svakom čovjeku nataloženi seljak biti taj koji će podsticati neke, a ne i druge načine ponašanja, neće li ruralna sociologija biti u opasnosti da se zajedno sa socijalnom psihologijom prometne u arheologiju duha? No osobito u suočavanju s budućnošću, teorija *kontinuum*a otvara veoma fascinantne ali opasne perspektive.

DRUŠTVO BEZ SELJAKA

Upravo zato što se s društvom mijenja čovjek, upravo stoga što se počinje dovoditi u pitanje nepromjenljivost ljudske prirode, baš zato što same skeptičke škole izgleda da se otvaraju shvaćanju da svaka epoha ostvaruje, ako ne različite proporcije mana i vrline, a ono barem jednu novu ravnotežu među različitim impulsima duha: ruralna sociologija, proučavanje svijeta u transformaciji, ocrtavajući tu transformaciju kao neophodno kretanje u pravcu urbanog pola — može podleći eshatološkim iskušenjima, ambiciji da predviđa ljudske uvjete ovog velikog društvenog milenijuma koji će biti — ako bude — *društvo bez seljaka*.

Od kada socijalne teorije preuzimaju znanstveno ruho i od kada eksodus neodoljivo privlači pažnju istražvača, problem smanjenja seljačke komponente bio je najavljen kao problem izrazito biološkog interesa. Od Ammona do Teilhard de Chardina, od teoretičara prirodne selekcije do teoretičara kozmičke evolucije, mijenja se stav istraživača a ne hipoteza istraživanja; krećemo se prema društvu koje ubrzano spaljuje rezerve nesvjesnog u čovjeku.

Usprkos stotinama najfinijih psiholoških profila, književnost — a posebice romantična, koja je zapravo ruralnu sredinu podigla na stupanj žanra, daleko je od toga da pruži autentičan portret seljaka. Da li je on naivan ili vrlo lukav, blag ili nemilosrdan, čedan ili razuzdan, konzervativac ili revolucionar?⁴⁰ On je sve to i još mnogo drugoga, ovisno o karakteru pojedinca, sredine u kojoj su bili odgojeni i u kojoj rade, o povijesnom trenutku. No izgleda da se u jednom indikacije slažu: što seljak bio da bio, on je to na svoj način, na instinktivan način.

Od Balzaca⁴¹ koji je u Bretoncima vidio Indijance, do Carla Levija⁴² koji u lukanskom seljaku predstavlja neokrtnjen ostatak preromanskih Itala, od George Sandove⁴³ koja tajnu rustičnog i prirodnog života vidi u sposobnosti uživanja samo putem instinkta, dok se civilizirana bića muče da drugima i sebi samima saopće o vlastitim razmišljanjima, do Julesa Renarda⁴⁴ koji mudrost čovjeka sa sela naslućuje u nekoj vrsti ignorancije što se ne usuđuje izraziti — veliki portretisti seljačke duše služu se, definirajući je nekom vrstom rezervoara nesvjesnoga, rezervoara čija se dubina jedva može naslutiti u slavnom liku Platona Karatajeva: »Pjevao je pjesme ne kao što to čine kan-

⁴⁰ H. Mendras: *(Sociologie de la campagne française*, Paris, 1959, p. 10) s pravom ističe ambivalentnost postojećih stereotipa o francuskom seljaku.

⁴¹ H. de Balzac: *Les Chouans*, Paris, 1957, p. 24.

⁴² C. Levi: *Cristo si è fermato ad Eboli*, passim.

⁴³ G. Sand: *François le Champi (Avant-propos)*, Paris, 1956, p. 206. »pokušavam s naporom da uspostavim odnos između moga razuma koji suviše radi, i onoga seljakovog koji ne djeluje dovoljno«.

⁴⁴ J. Renard: *Journal*, Paris, 1930, p. 704.

tori koji znaju da ih slušaju, već kao što pjevaju ptice, očito stoga što je morao ispuštati te zvukove, kao što se mora protegnuti udove ili prošetati se... Tu bijaše (riječi kao što su, op. pr.): *moja dragana, mala breza i osjećam da venem*, ali sve riječi zajedno nisu imale nikakva smisla. On nije shvaćao i nije mogao shvaćati značenje riječi, uzetih jednu po jednu iz govora. Svaka njegova riječ, svaki njegov čin bili su manifestacija njemu nepoznate aktivnosti, što bijaše njegov život.⁴⁵

Jesu li se romanopisci varali? Nije li seljački život po definiciji bio život prostodušnika?⁴⁶ To je malo važno otkako su učenjaci pošli upravo od pretpostavke da seljačka masa predstavlja rezervu nesvjesnog, jednu zdravu snagu zato što je animalna mada ne i bestijalna, sveti izvor čistoće neokaljane mišljenjem, neku vrstu mekog prostirača što održava svijet uvijek zelenim, ugar namijenjen obnavljanju žetve intelekta.⁴⁷

Veza između konzervativne i ruralističke ideologije, između averzije naspram određenom tipu društvenog progresa i averzije naspram napuštanju sela, nije sigurno tajna. Mit o seoskom zdravlju i seljačkoj moralnosti igraju krupnu ulogu kod zaštitnika tradicionalizma. A nesumnjivo je bio tradicionalista Otto Ammon kad je iznio teoriju o potrebi da se njemačko selo zaštititi od suviše akutne krize koja bi smanjila stanovništvo — zbog beznadežnosti, no isto tako od suviše brzog blagostanja koje bi ga rastvorilo — zbog nadanja. Ipak, bez obzira na njegove političke interese, Ammonu se ne može osporiti zasluga da je išao do korjena problema, pruživši teoriji biološkog osiromašenja, osiromašenja rezervi nesvjesnog, bitni sadržaj koji, ako je i prešao egzistencijalne okvire sociološkog mjerenja odrekavši se upotrebe pokazatelja (na primjer: manja ili veća učestalost posjeta liječniku, svećeniku ili pak rukovodiocima javnih poslova), nije bar ostavljao mjesta sumnji o općem karakteru degeneriranja, kojeg se pribojavao.

»Seljak se — pisao je Ammon — zadovoljava najjednostavnijim načinom života, i za svoje zdravlje tek neophodnim uvjetima. Ako se želi da egzistencijalni uvjeti poljodjelca ostanu u skladu s prirodom, tako da stvara fizički i psihički normalno potomstvo, ne treba ga ludo gurnuti u potragu za većom kulturom i zaradom. Sav njegov fizički i psihički život mora ostati pod niskim tlakom«. Prenijeti na selo bogatiju prehranu, razvijenije obrazovanje, razonodu koja će biti više gradska, značilo je — po Ammonu, koji je bio eugenički potpuno protivnik svakom planu industrijske decentralizacije — izazvati nervnu napetost, ugroziti same temelje seljačke klase, izazvati na selu onu selekciju koju je progres oslobađao u gradovima. Opremljeniji seljaci doista ne bi htjeli ostati takvima, a seoski proletarijat, prosijani ostatak, poprimio bi izgled gradske šljake. »To nije cilj kojem treba težiti — zaključivao je teoretičar selektivne teorije, — sve psihičke kvalitete seljaka moraju ostati latentne i biti prenesene u latentno stanje; jedino u slučaju suviška satnovništva koje je prešlo u gradove, one (psihičke kvalitete, op. pr.) moraju biti

⁴⁵ L. Tolstoj: *Guerra e pace*, Milano, 1943, vol. II, p. 651.

⁴⁶ E. Guillaumin: *La vie d'un simple*, Paris, 1904.

⁴⁷ E. Renan: »Jedan veliki posjed koji se zvao Kéranbélec ili Messkanbélec. Tamo bijaše centar roda Renanovih, čestitih ljudi... koji su tu živjeli 1300 godina, ekonomični u razmišljanju i osjećajima, čiji je nagomilani kapital prešao na mene. Osjećam da mislim za njih, a oni da žive za mene«. (»Souvenir l'enfance«, u *Revue des deux mondes*, 1 dic. 1876, pp. 481—507). Korisno se pozvati na Rousseaua: »Kome je određeno da živi u divljoj jednostavnosti, taj nema potrebe, da bi bio sretan, razvijati svoje sposobnosti; njegovi zapretani talenti su kao zlatni rudnici Valaisa, koje javno dobro ne dopušta iskorištavati«. (*La Nouvelle Héloïse*, p. V, c III).

pokrenute i podvrgnute selektivnim procesima. Ako seoski kapital bude načet, moći će se postići kratkotrajan procvat, ali kapital će biti potrošen.⁴⁸

Ostavlajući po strani opće poznate prigovore na ulogu nacionalnog parka, što su je autor i mnogi njegovi učenici dodijelili selu, ostavlja ju po strani i svaku zajedljivost prema teoriji seljačkog »niskog tlaka« — teorija koja je uostalom trebala naći svoju urbanu verziju u odveć glasovitoj slici bijede »koja je hladionik (konzervator, op. pr.) narodnog djevičanstva«⁴⁹ — Ammonove su stranice, a posebno njegovi zaključci jasno istakli društvenu promjenu što ju je predstavljala povećana cirkulacija *res cogitansa*, refleksivne misli.

S razgovjetnijom objektivnošću, došao je u pomoć Pareto: »Možda sama činjenica što seoske klase razvijaju svoje mišice i ne zamaraju mozak, može imati baš taj efekat da stvara ljude koji će biti u stanju odmarati svoje mišice i prekomjerno naprezati svoj mozak. U svakom slučaju izgleda da je seoski život vrlo sposoban da stvara rezerve koje pretjerano aktivni život velikih gradskih središta uništava.«⁵⁰ Čak ni s Célignyjevim usamljenikom ne izlazi se iz suprotnosti između grada i sela kao suprotnosti između intelekta i instinkta, između razuma i čula, između civilizacije i barbarstva, barbarstva čijem se čaru najzad podliježe.

Pošto je utvrđena jednoznačnost između *čovjeka zemlje* i *čovjeka instinkta*, objašnjava se da proces urbanizacije dovodi do toga da čovjek, pa čak i onaj sa zemlje, gubi ili barem ne upotrebljava neke instinktivne kvalitete. *Barbarstvo* o kojem je govorio Sarmiento, nudeći tržište *baquenskom gauchu* sposobnom da po okusu travke prepozna imanje po kojem jaše,⁵¹ održavalo je budnim neke sposobnosti čula okusa i mirisa, što ih je pobjeda *civilización*, koja je dosljedno suzila čitavu čovjekovu instinktivnu sferu, ugušila ili učinila neuobičajenim. Prijelaz iz divljine u grad, sa stočarstva na poljoprivredu, s poljoprivrede na industriju, nije lišen ljudske cijene, kulturnih gubitaka (disinvestimenti culturali) koji su i senzitivni i afektivni. Radi se međutim o tome da se ustanovi da li se taj proces podudara s osiromašenjem ili obogaćenjem ljudske psihe, na globalnom nivou.

Uostalom, da bi čovječanstvo uočavalo to nasljeđe instinkata, nesvjesnog, iracionalnog, ne bi bilo dovoljno ni održavanje stanovitog broja seljaka; trebalo bi cijelo čovječanstvo zaustaviti na onoj razini razvoja koja je dozvoljavala klasičnom seljaku da u svoje vrijeme bude jedna tako posebno strukturirana nervna centrala. »Seljak — pisao je Henri Pourrat očui drugog evropskog sukoba — posjeduje svoju koncepciju prirodnih sila, prirode, ili svijeta... I budući da će uvijek biti biljaka, drveća, oblaka... čini mi se da će uvijek postojati i interes da se sačuva to živo osjećanje limfe.«⁵² Dakle, problem je upravo u tome da se zna do koje će mjere »to živo osjećanje limfe« nalaziti tržište u društvu sutrašnjice, i do koje će mjere posrednik između čovječanstva i prirode — neka vrsta kozmičkog čarobnjaka kiše, ili društvenog rašljara, uspijevati da preživi u jednom drugačijem kontekstu.

Komentirajući brzo iscrpljenje poljodjelskih i rudnih izvora, Pierre Teilhard de Chardin formulirao je hipotezu da su takvi izvori energije na dohvat ruke trebali da zadovolje tek prve potrebe dječjeg doba čovječanstva: u oče-

⁴⁸ O. Ammon: *L'ordre social et ses bases naturelles*, Paris, 1900, p. 434. sg.

⁴⁹ M. Missiroli: *Opinioni*, n. ed., Milano, 1956, p. 151.

⁵⁰ V. Pareto: *I sistemi socialisti*, Torino, 1951, p. 24.

⁵¹ D. F. Sarmiento: *Civilizacion e barbarie*, New York, 1868, p. 24.

⁵² Neobjavljeno pismo Guillaumina od 21. 12. 1937, citirano prema P. Vernois: *Le roman rustique de George Sand à Ramuz*, Paris, 1962, p. 382.

kivanju generacija sposobnih za istinsku autonomiju, to jest da sintetički stvaraju vlastitu hranu i druge izvore, sadašnji bi vijek uživao početnu prednost sličnu onoj koju uživaju neki opnokrilci kojima majka — da bi izvršili svoju metamorfozu — prilikom rađanja ostavlja na boku već pripravljenu hranu. Prevodeći u sociološke termine Teilhardov biološki jezik, može se dakle u »društvu bez seljaka« vidjeti jedna nova primjena njegova »zakona o kompleksnosti — svijesti«: svijet postaje utoliko više svjestan što je kompleksniji, zahvaljujući cerebraciji (povećavanju, čak i kvantitativnom, moždano aktivne materije) i korefleksiji, kolektivnoj refleksiji što je istodobno vrše milijuni individua — tim najnovijim i odlučujućim ljudskim fenomenima koji uokolo cijele Zemljine planete dovode do stvaranje neprekinute membrane misleće materije, Noosfere.⁵³

Od Ammona do Teilharda krug je zatvoren. Ako urbanizacija jest cerebracija, osvješćenje, onda je ona, ukoliko se zbiva u ruralnom društvu, samo ogledalo ljudske sudbine. Ali, po Ammonu, ta se sudbina brka sa apokalipsom; po Teilhardu ona se otvara pustolovini, dakle sigurnosti života.

Korisno je inzistirati na ovoj suprotstavljenosti, jer je ruralnom sociologu vlastiti put neprestano zakrčen nespokojsvima što ih siju oni koji, ekstrapolirajući tendencije svojstvene određenim fazama procesa urbanizacije ili određenim sredinama, formuliraju senzacionalne pretpostavke o budućnosti društva bez seljaka, pretpostavke koje isto toliko treba shvatiti nusproizvodima Ammonove temeljne hipoteze o biološkoj degeneraciji.

Prva je pretpostavka demografska. Hoće li narodi nadživjeti razvoj gradova, ta čudovišta vitalnog koliko i ekonomskog trošenja? Tko će im stvarata potomstvo kad jednom izumre plodna seljačka rasa? Za dugi period ta hipoteza još i pruža neku sugestiju. U posljednjih stotinu godina natalitet se smanjio, zajedno s ruralitetom. No za kratak period, u stvari ne sasvim kratak već za period od barem 25 do 30 godina, u razvijenim zemljama slučaj je obrnut. Pokazatelji nataliteta su u porastu, mada osporavani, i to zaslugom gradova.

Druga je pretpostavka kulturna; opadanje sakralnog u industrijskoj civilizaciji. Oskudnost, a iznad svega fragmentarnost sociologije religije zasad sprječavaju da se postavi hipoteza u autentično znanstvenim okvirima. Može se samo istaći:

a) da poistovećivanje sakralnog sa učestalošću obreda (posjećivanjem bogoslužnja, op. pr.) — mada shvatljivo od strane sociologa prisiljenog da radi s pokazateljima koji izražavaju postojanje ili nepostojanje fenomena — izgleda sve diskutabilnijim i za vjerske autoritete,

b) da je religijska pripadnost najveća u zemlji koja poznaje najveću industrijsku ekspanziju: u Sjedinjenim Američkim Državama.

Treća je hipoteza politička i tipično talijanska: postoji li nužan odnos između ruralnog eksodusa i izbornih promjena, posebno između ruralnog eksodusa i opadanja grupa „umjerenih“.

I na takvo pitanje mora se odgovoriti s dvoumicom. U stvari:

a) na *svjetskom nivou*, zemlja koja ima relativno najmanji udio porodične poljoprivredne radne snage, a relativno najviše najamnih poljoprivrednika — Ujedinjeno Kraljevstvo, — jedina je zemlja nakon rata kojom upravlja deklarativno konzervativna većina,

⁵³ P. Teilhard de Chardin: *L'apparition de l'Homme*, Paris, p. 346 (poljodjelski resursi); p. 195 (kompleksnost — svijest); p. 309 (cerebracija); p. 261 (korefleksija); p. 314 (noosfera). O »tzv. dogmi nepromjenljivosti ljudske prirode«, vidjeti p. 333.

b) *na talijanskom nivou* to opadanje nije izgledalo nipošto, ili pretežno isključivo u cijeloj 1960. g. za velike gradske centre. Za 1963. izborni rezultati još nisu uspoređivani s novim komunalnim pokazateljima poljodjelske aktivnosti; eventualne bi varijacije trebalo ipak sagledati i u svjetlu svakodnevne aktivnosti partija, a ne samo u svjetlu velikih promjena.

Sociolog, dakle, na osnovi teorije kontinuuma može da predvidi društvo bez seljaka. Ali je dužan upozoriti da u svakom slučaju budućnost takvog društva ostaje otvorena budućnost, međā za svo čovječanstvo.

(S talijanskog preveo
prof. dr Mirko Martić)